

Заняття 13. Символи та ідентичність: від гербу до орнаменту

Аркуші 5-6

Занурення

Вправа 1. Мовчазне споглядання аркушів. Перші образи

Дії вчителя/вчительки:

- Пропонує дітям розглянути обидва аркуші без слів
- Після мовчазного споглядання запитує: "Який перший образ чи відчуття спало на думку, коли ви дивилися на ці сторінки?"
- Записує всі відповіді на дошці без коментарів

Дії учнівства:

- Спокійно розглядають аркуші
- Ділитися першими враженнями добровільно
- Можуть висловлюватися одним словом, образом або коротким реченням

Орієнтовні відповіді:

- "Україна"
- "Щось урочисте"
- "Візерунки, як у бабусі"
- "Прапори та гімни"
- "Красиві малюнки"
- "Мені нагадує вишиванку"
- "Як у церкві співають"
- "Домашні речі"

Вправа 2. Асоціативне коло. Символи навколо нас

Дії вчителя/вчительки:

- Запитує: "А які символи ви бачите у своєму житті щодня? Що вам нагадує про те, хто ви?"
- Заохочує ділитися спостереженнями з дому, школи, вулиці
- Фіксує відповіді та шукає зв'язки між ними

Дії учнівства:

- Згадують символи зі свого оточення

- Можуть показувати на одязі, в класі або описувати словами
- Обмінюються спостереженнями в парах або малих групах

Орієнтовні відповіді:

- "Прапорець на моєму рюкзаку"
- "Форма нашої школи"
- "Логотип улюбленої команди"
- "Хрестик у мами"
- "Емблема на кепці"
- "Символи в додатках на телефоні"
- "Наші родинні фото"
- "Герб міста, де ми живемо"

Вправа 3. Особисті символи

Дії вчителя/вчительки:

- Пропонує: "Уявіть, що вам потрібно розповісти про себе тільки через символи, без слів. Які б це були символи?"
- Дає кілька хвилин на роздуми
- Запрошує до добровільного обміну

Дії учнівства:

- Думають про власні символи ідентичності
- Можуть намалювати їх або описати словами
- Слухають інших без оцінювання

Орієнтовні відповіді:

- "Футбольний м'яч"
- "Кіт, бо я люблю котів"
- "Книжка"
- "Серце з двома прапорцями: де народилася і де живу"
- "Музична нота"
- "Малюнок мого дому"
- "Сонце"
- "Зірка"

Дослідження

Вправа 4. Візуальне дослідження. Що ми бачимо?

Дії вчителя/вчительки:

- Питання: Що ви бачите на цих аркушах? Що ще ви помічаєте? Чому ви так думаєте?

- Фокусується на конкретних візуальних елементах: текст гімну, тризуб, прапори, порожні місця для малювання

Дії учнівства:

- Детально описують побачене
- Звертають увагу на слова, символи, форми
- Формують власні спостереження

Орієнтовні відповіді:

- "Бачу текст, схожий на пісню"
- "Тут написано про Україну"
- "Є місце, щоб щось намалювати"
- "Тризуб — це герб України"
- "Багато порожніх прямокутників, як прапори"
- "Слова "орнамент" і "підпиши себе""
- "Тут про країни: свою та сусідні"
- "Схоже на завдання з мальовису"

Вправа 5. Читання тексту гімну. Слова та значення

Дії вчителя/вчительки:

- Пропонує разом прочитати текст гімну на аркуші
- Запитує: "Які слова вам знайомі, а які — незрозумілі?"
- Обговорює завдання: "Підкресли рядки з Гімну України, які ти не розумієш"
- Пояснює складні слова простою мовою

Дії учнівства:

- Читають текст вголос по черзі або разом
- Ставлять питання про незрозумілі слова
- Позначають рядки, які викликають запитання

Орієнтовні відповіді:

- Що таке "доленька наспіє"?
- Чому "козацького роду"?
- Що означає "від Сяну до Дону"?
- Хто такі "браття молодії"?
- Чому "душу й тіло ми положим"?

- Що таке “згомонить”?
- Чому в гімні згадуються ріки?
- Це дуже урочисто звучить

Вправа 6. Філософські питання допитливої дитини. Символи та належність

Дії вчителя/вчительки:

- Ставить питання в стилі дитячої цікавості:
 - А чи потрібен рослинам герб? Як дерева знають, до якого лісу вони належать?
 - Чи мають птахи спільні пісні, як у людей є гімн?
 - Що було б, якби всі країни мали однакові прапори?
 - Чи можуть квіти створювати орнаменти? А хто їх навчає?
- Заохочує до вільних роздумів без правильних відповідей

Дії учнівства:

- Фантазують та висловлюють незвичайні ідеї
- Порівнюють світ людей, тварин і рослин
- Обмінюються творчими думками

Орієнтовні відповіді:

- Дерева пізнають одне одного за запахом
- Птахи співають різні пісні в різних країнах
- Якби прапори були однакові, ми б плутались на спортивних змаганнях
- Метелики вже мають орнаменти на крилах
- Зебри теж мають візерунки, як орнаменти
- Рослини показують свою красу через кольори
- Тварини теж мають територію, як країни
- Природа сама себе прикрашає

Вправа 7. Орнаменти та візерунки. Дослідження через спогади

Дії вчителя/вчительки:

- Звертає увагу на завдання про орнаменти: "Намалюй орнамент, який ти бачив/ла" та "Намалюй орнамент, який ти вигадав/ла"
- Запитує: "Де ви бачили орнаменти? Які візерунки вам запам'ятались?"
- "Що робить візерунок красивим? Чому люди прикрашають речі орнаментами?"

Дії учнівства:

- Згадують орнаменти з побаченого в житті
- Описують улюблені візерунки
- Розповідають про прикрашені предмети вдома чи навколо

Орієнтовні відповіді:

- На вишиванці в мамі червоні квіточки
- В храмі дуже красиві візерунки на стінах
- У бабусі рушник з орнаментом
- На килимку геометричні фігури
- Хна на руках у тітки була з візерунками
- В музеї бачила тарілки з малюнками
- На моїй сукні теж є орнамент
- Мандали красиві, як орнаменти

Вправа 8. Особистісні зв'язки. Моя країна та я**Дії вчителя/вчительки:**

- Запитує: "А як ви відчуваєте зв'язок зі своєю країною? Що вас єднає з Україною, окрім паспорта?"
- "Які традиції, звички, слова роблять вас українцями/українками?"
- Підкреслює, що немає правильних відповідей і кожен має право на власні відчуття

Дії учнівства:

- Ділитися особистими думками добровільно
- Розповідають про традиції родини
- Висловлюють різні погляди на ідентичність

Орієнтовні відповіді:

- Мова, якою я розмовляю з мамою
- Борщ та вареники
- Пісні, які співає бабуся
- Історії, які розповідають у родині
- Почуття, коли чую українську мову на вулиці
- Свята, які ми відзначаємо

- Гордість за українських спортсменів
- Мої друзі-українці в різних країнах

Творчість

Вправа 9. Творче завдання на вибір

Варіант А. Особистий герб та орнамент

- Створити свій особистий герб (що б розповів про вас без слів?)
- Намалювати орнамент, який відображає вашу особистість
- Написати під гербом своє ім'я красивими літерами

Варіант Б. Прапори країн мого серця

- Намалювати прапор України
- Намалювати прапор країни, де зараз живе
- Вигадати прапор країни вашої мрії

Варіант В. Гімн мого життя

- Написати 4 рядки "гімну" свого життя
- Підібрати слова, які описують ваші цінності
- Можна використати мелодію відомої пісні

Рефлексія

Вправа 10. Особиста рефлексія. Мовчазні роздуми

Дії вчителя/вчительки:

- Пропонує кілька хвилин тиші для особистих роздумів
- Ставить питання для внутрішнього діалогу: "Що нового я дізнався/лась про символи в моєму житті? Як я розумію свою приналежність до України?"
- Нагадує, що цими думками не обов'язково ділитися

Дії учнівства:

- Сидять у тиші та обдумують досвід заняття

- Можуть робити нотатки або малюнки для себе
- Готуються до спільного кола за бажанням

Вправа 11. Спільне коло. Добровільний обмін думками

Дії вчителя/вчительки:

- Запрошує до кола та запитує: "Хто хоче поділитися одним словом або образом про те, що вас найбільше зацікавило сьогодні?"
- Можна запитати: "Які символи тепер ви помічатимете частіше?"
- Дякує кожному за участь

Дії учнівства:

- Діляться враженнями добровільно
- Слухають інших з повагою
- Можуть показати створені роботи

Орієнтовні відповіді:

- Герб
- Зрозумів/ла, що орнаменти всюди
- Цікаво про слова гімну
- Хочу дізнатися більше про символи
- Задумався/лась про свою країну
- Орнаменти
- Побачив/ла красу в звичайних речах
- Питання про птахів та їхні пісні

Вправа 12. Валізка додому

Дії вчителя/вчительки:

- Пропонує на вибір експерименти для життя поза уроком
- Підкреслює, що це не домашнє завдання, а запрошення до досліджень
- Нагадує, що можна поділитися відкриттями на наступному занятті

Дослідницькі місії:

- Знайди 5 різних орнаментів у своєму районі (на будівлях, в парку, на вивісках) і сфотографуй або замалюй їх
- Поспілкуйся з кимось з родини про символи їхнього дитинства. Які прапори, герби, орнаменти їм запам'ятались?

Цифрові експерименти:

- Створи на телефоні колекцію фото "Символи мого життя": що в твоєму оточенні розповідає про тебе?
- Знайди в інтернеті гімни або пісні, які тобі подобаються, і подумай, чому саме ці слова зачіпають

Сімейні дослідження:

- Розглянь разом з родиною старі фотографії, які символи та орнаменти можна помітити на одязі, речах, в оформленні?
- Попроси когось з дорослих розповісти про перший раз, коли вони почули гімн України

Філософські експерименти:

- Піди знайомим маршрутом і зверни увагу на те, що прикрашає вулиці твого міста. Що люди вважають красивим?
- Подумай: якби ти був/була головним дизайнером країни, як би виглядали її символи?

Творчі практики:

- Створи свій особистий орнамент з простих фігур і використай його для прикрашання зошита чи блокнота
- Вигадай символ дружби між собою та найкращим другом/подругою

МЕТОДИЧНІ КОМЕНТАРІ

Для роботи з дітьми 9-11 років:

- Занурення. Більше уваги візуальним асоціаціям, менше тексту гімну. Можна просто прочитати кілька рядків і запитати, які слова подобаються звучанням.
- Дослідження. Фокус на конкретних символах та кольорах. Філософські питання про тварин і рослини особливо цікаві цій віковій групі.
- Творчість. Більше малювання, менше письма. Можна створювати герби з простих символів, які діти легко впізнають.
- Рефлексія. Через малюнок або показ одного символу руками.

Для роботи з дітьми 12-13 років:

- Занурення. Можна глибше обговорити різницю між державними та особистими символами.
- Дослідження. Додати питання про те, чому люди створюють символи, як вони об'єднують спільноти.
- Творчість. Поєднання малювання та коротких текстів. Можна створювати символи для різних груп (клас, школа, хобі).
- Рефлексія. Через запис коротких думок і усний обмін.

Для роботи з дітьми 14-15 років:

- Занурення. Обговорення ролі символів у формуванні ідентичності, критичне мислення про вплив символів.
- Дослідження. Аналіз того, як символи можуть об'єднувати і роз'єднувати, історичний контекст українських символів.
- Творчість. Створення концептуальних проєктів, есе про особисту ідентичність, мультимедійні презентації.
- Рефлексія. Глибші дискусії про зв'язок між особистим і національним, роль символів у сучасному світі.

СКЛАДНІ СИТУАЦІЇ ТА РЕАКЦІЇ

Ситуація. “Я не хочу малювати герб України, бо мені не подобається політика”

Реакція. Розумію твої почуття. Герб — це не про політику, а про культуру та історію. Але ти можеш намалювати те, що важливо саме для тебе. Можливо, символ того, що ти любиш в українській культурі? Або створи зовсім свій герб.

Альтернативний підхід. Запропонувати дослідити, що означають елементи гербу України історично, без прив'язки до сучасної політики. Або переключити увагу на особисті символи.

Ситуація. Дитина не знає слів гімну і соромиться цього

Реакція. Це нормально! Багато людей не знають всіх слів гімну напам'ять. Важливо не знання напам'ять, а розуміння того, що ці слова означають. Розгляньмо разом, які слова вам зрозумілі, а які викликають питання.

Альтернативний підхід. Розповісти, що гімн написали понад 100 років тому, тому деякі слова застарілі. Запропонувати уявити, якби звучав гімн сучасною мовою.

Ситуація. “У нас дома ніколи не говорять про Україну”

Реакція. У кожної родини свій спосіб зберігати зв'язки з Україною. Можливо, ваша родина робить це через їжу, пісні, фільми або просто через мову спілкування. А може, ви створюєте нові традиції там, де живете зараз.

Альтернативний підхід. Запропонувати подумати про те, що робить дитину унікальною, незалежно від країни. Фокус на особистій ідентичності, а не національній.

Ситуація. Дитина створює орнамент з символами іншої культури

Реакція. Який цікавий орнамент! Розкажи, де ти бачив/ла такі символи? Це показує, як ми збагачуємось, живучи в багатокультурному середовищі. Культури можуть доповнювати одна одну, як різні кольори в орнаменті.

Альтернативний підхід. Використати це як можливість обговорити, як різні культури впливають одна на одну, і як це збагачує всіх нас.

Ситуація. Дитина відмовляється говорити про символи взагалі

Реакція. Це теж нормально. Іноді символи можуть викликати різні почуття. Ти можеш просто спостерігати і слухати сьогодні. А можеш спробувати намалювати щось абстрактне — лінії, кольори, які відображають твій настрій.

Альтернативний підхід. Запропонувати альтернативну активність: дослідження кольорів у природі, створення абстрактного малюнка, спостереження за роботою інших без необхідності коментувати.

Додаткові матеріали для вчителя/вчительки

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Герб

Особливий знак, який розповідає про країну, місто, родину або організацію через символи та кольори. Український тризуб існує понад 1000 років і символізує волю, честь і славу.

Орнамент

Повторюваний візерунок, який прикрашає речі і одночасно передає культурну інформацію. В українській традиції орнаменти на вишиванках мали захисну функцію і розповідали про регіон, статус людини.

Гімн

Урочиста пісня країни. Український гімн написав Павло Чубинський у 1862 році, музику створив Михайло Вербицький. Слова можуть здаватися застарілими, бо написані в XIX столітті.

Символ

Знак, який означає щось більше, ніж він сам. Наприклад, серце символізує кохання, голуб — мир, дуб — силу.

УКРАЇНСЬКІ БРЕНДИ ТА ДИЗАЙНЕРИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕМОЮ

KSENIASCHNAIDER

Українська дизайнерка Ксенія Шнайдер створює одяг, який поєднує українські мотиви з сучасністю. Її речі носять у різних країнах світу, показуючи, що українська ідентичність може бути модною і актуальною.

RUSLAN BAGINSKIY

Дизайнер капелюхів з Львова, чиї роботи носять світові зірки. Показує, як український креатив може завоювати світ, зберігаючи зв'язок з домом.

PYSANKA MUSEUM

Музей писанок у Коломиї демонструє, як українські орнаменти передавали інформацію про регіон, родину, побажання. Кожен візерунок мав значення.

ETNODIM

Бренд, який створює сучасні вишиванки для дітей та дорослих, адаптуючи традиційні орнаменти до повсякденного життя.

ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ

Тризуб через епохи

- X століття — з'явився за князя Володимира Великого
- Княжі часи — символ влади правителів династії Рюриковичів
- Козацька доба — знак на монетах і печатках
- XX століття — герб УНР, ЗУНР, сучасної України (з 1992 року)
- Сьогодення — символ у різних інтерпретаціях — від офіційних до художніх

Орнаменти як мова

До XX століття українські орнаменти були способом комунікації:

- Геометричні: захист, сила

- Рослинні: плодючість, життя
- Зооморфні: зв'язок з природою
- Кольори: червоний — життя, синій — небо, чорний — земля

Традиційні барвники: червоний колір отримували з кореня марени, синій — з вайди або привозного індиго.

Гімн у різні періоди

Слова "Ще не вмерла України" прозвучали вперше в 1864 році в театрі "Руська бесіда" у Львові. Вони звучали як протест проти заборон української культури. У радянський час гімн був забороненим, люди співали його таємно. Офіційним гімном України став у 1992 році (музика) та 2003 році (слова).

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ СИМВОЛИ

Неофіційні символи

- Соняшник — символ миру та життєлюбства
- Вишиванка — елемент національної ідентичності
- Борщ та вареники — кулінарні символи
- Мова — найголовніший ідентифікатор

Сучасні інтерпретації

- IT-компанії використовують тризуб у логотипах
- Спортсмени татуюють українські символи
- Митці створюють нові версії традиційних орнаментів
- Молодь носить українську символіку як fashion-statement

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Для молодшої групи (9-11 років)

- Якби ти був/була архітектором, якими орнаментами ти б прикрасив/ла школу?
- Чому, на твою думку, люди прикрашають речі візерунками?
- Які кольори найчастіше зустрічаються в орнаментах і чому?
- Якби тварини мали герби, як би вони виглядали?

Для середньої групи (12-13 років)

- Як соціальні мережі змінили роль символів у нашому житті?

- Чому одні символи стають популярними, а інші забуваються?
- Як орнаменти різних культур впливають один на одного?
- Що спільного між давніми символами і сучасними емодзі?

Для старшої групи (14-15 років)

- Як глобалізація впливає на національні символи?
- Чи можуть символи ділити людей, а не об'єднувати їх?
- Як бренди використовують національну символіку в маркетингу?
- Яка різниця між символом і стереотипом?